

У статті «Шлях до І. Г. Ткаченка і разом з ним» Б. Хижняк більш детально висвітлює внесок педагога в науку. Окрім вищезазначеного, він відзначає, що Іван Гурович розвинув і перевіряв на практиці сільської школи започатковану В. Сухомлинським методику трудового навчання і виховання; чітко окреслив п'ять важливих положень методики трудового виховання в процесі поетапного здійснення багатоступеневого трудового завдання по створенню матеріальних цінностей для суспільства; зробив доповнення до основних положень лекційно-практичної системи навчання, застосування її для виробничого навчання і гуманітарних наук; науково обґрунтував підвалини трудового навчання і виховання, фундамент його майбутнього розвитку як в процесі виробничого навчання, продуктивної праці в умовах трудових об'єднань старшокласників, так і в позакласній роботі в учнівських наукових об'єднаннях [11, 75].

Таку оцінку діяльності педагога можна знайти в багатьох публікаціях, що підтверджує важливість спадщини І. Ткаченка для сьогодення та вказує на необхідність детального її вивчення та впровадження, зокрема в сучасну систему трудової підготовки підростаючого покоління.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іванко А. Б. В. О. Сухомлинський, І. Г. Ткаченко: діалог самодостатніх педагогічних систем (2-е видання). — Кіровоград: Центрально-Українське видавництво, 2003. — 60 с.
2. Іванко А. Б. Освітня діяльність та педагогічна спадщина І. Г. Ткаченка. — Кіровоград: ПП «Поліграф-Терція», 2004. — 188 с.
3. Педагогічний словник / За ред. дійсного члена АПН України Ярмаченка М. Д. — К.: Пед. думка, 2001. — 516 с.
4. Розенберг А. Я. Педагог з великої літери // Спогади про І. Г. Ткаченка. — Кіровоград: ПП «Поліграф-Терція», 2004. — С. 37–40.
5. Савченко О. Я. І. Г. Ткаченко. Богданівська середня школа імені В. І. Леніна // Радянська школа. — 1976. — № 7. — С. 107–108.
6. Скалько С. Л. Степовик, закоханий у ліс // Спогади про І. Г. Ткаченка. — Кіровоград: ПП «Поліграф-Терція», 2004. — С. 33–36.
7. Ткаченко І. Г. Богданівська середня школа імені В. І. Леніна. — К.: Рад. школа, 1975. — 276 с.
8. Ткаченко І. Питання трудового виховання в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського // Серп і молот. — 1979. — 8 серпня.
9. Ткаченко І. Г. Сільська школа, її середовище, проблеми і перспективи // Серп і молот. — 1983. — 23 серпня.
10. Ткаченко И. Г. Трудовое воспитание учащихся (Из опыта работы Богдановской средней школы). — К.: Знание, 1978. — 48 с.
11. Хижняк Б. П. Шлях до І. Г. Ткаченка і разом з ним // Спогади про І. Г. Ткаченка. — Кіровоград: ПП «Поліграф-Терція», 2004. — С. 68–81.

Юрій ЩЕРБЯК

РОЗВИТОК БОГОСЛОВСЬКОЇ ОСВІТИ І ШКІЛЬНИЦТВА В ГАЛИЧИНІ У ПЕРІОД ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1939–1946 РР.)

У статті аналізується розвиток богословської освіти і шкільництва в Галичині у період Другої світової війни (1939–1946 рр.). Розглядається педагогічна спадщина представників українського духовенства, в якій аналізується концептуальні засади морально-релігійного виховання. Зроблений висновок про високий розвиток української богословської освіти та національного шкільництва, спрямованих на дотримання засад християнської моралі і національних цінностей у повсякденному житті.

Сучасну українську освіту характеризує тенденція до формування нової педагогічної парадигми. У виховному процесі виникають проблеми, які не можуть бути розв'язані в рамках існуючої моделі загальноосвітньої школи. Змінюється розуміння суті процесу виховання. Це завдання висуває на перший план потребу розробки методологічних основ морального виховання як вагомого засобу соціалізації особистості, інтегрування її у систему суспільних відносин, побудованих на засадах рівності, відповідальності, толерантності, почуття власної гідності. Водночас справжнє відродження української нації, розвиток українського

шкільництва неможливі без висвітлення теоретичних і практичних аспектів організації виховного процесу на засадах християнського світогляду. Особливого tactу, виваженості, компетентності і толерантності вимагає вирішення питання про роль, місце, механізми дії релігії в освітньо-виховній сфері як середовищі формування нового покоління української нації. З огляду на сказане, особливий інтерес для історико-педагогічного дослідження становлять 1939–1946 рр., означені не лише складними політичними обставинами Другої світової війни, а й змогою простежити розвиток богословської освіти і шкільництва в Галичині. Актуальність теми пояснюється також відсутністю комплексного дослідження освітньої політики УГКЦ окресленого періоду.

Мета статті — висвітлити розвиток богословської освіти і шкільництва в Галичині у період Другої світової війни (1939–1946 рр.).

Витоки означеної проблеми, а зокрема діяльність греко-католицької Церкви та її впливу на розв'язання завдань морально-релігійного виховання молоді розглядали І. Бойко, О. Гринів, М. Ваврик, А. Васьків, А. Великий, Ю. Волошин, В. Мокрий, С. Мудрий, І. Нагаєвський, А. Сапеляк, М. Стахів, О. Сурмач, Ю. Федорів, С. Цьорох; педагогічна спадщина представників українського духовенства, в якій аналізувалися концептуальні засади морально-релігійного виховання (І. Бартошевський, Г. Костельник, Ю. Дзерович, М. Конрад, О. Лещук, І. Назарко, Й. Осташевський, І. Ординський, А. Шептицький); праці сучасних дослідників з питань становлення і розвитку національного шкільництва Галичини ХХ століття (В. Верига, В. Галузинський, М. Євтух, В. Кемінь, В. Майборода, Б. Ступарик, О. Сухомлинська, Г. Філіпчук, М. Ярмаченко та інші).

Аналіз історичних джерел дозволяє стверджувати, що з початку першої окупації Західної України, що тривала 21 місяць, радянська влада усіляко намагалася заволодіти прихильністю населення. Особливі зусилля робилися для того, щоб справити на західних українців враження «українськості» нового режиму. Зазначимо, що деякі політичні заходи СРСР принесли галичанам конкретні покращення. Багато було зроблено для українізації та зміцнення системи освіти. Так, до середини 1940 р. кількість початкових шкіл на Західній Україні досягла близько 6900, із них 6 тис. українських. Позитивом вважаємо й запровадження української мови у Львівському університеті. Помітно поліпшилося також медичне обслуговування населення, насамперед сільського. Але чи не найпопулярнішим кроком стала експропріація радянською владою польських землевласників і обіцянка перерозподілити між селянами їхні землі [15, 393].

Проте, документальні матеріали свідчать, що паралельно з цими реформами СРСР почав демонтувати створені західними українцями політичні, соціально-економічні та культурно-освітні інфраструктури. По всьому краю було введено радянські закони і суддівство, націоналізовано торгівлю і промисловість, розпочато насильницьку організацію колгоспів [7, 293]. Одразу радянська влада розпочала кампанію проти греко-католицької церкви, священства та релігії взагалі. Наслідком цих насильницьких дій з боку «визволителів» стало закриття духовної академії, семінарії і всіх релігійних шкіл, було припинено видання всієї релігійної періодики і літератури. У школах заборонялося викладати релігію, усі духовні товариства припинили існування, православну церкву було підпорядковано Московському патріархатові як автономну. Зі шкіл і громадських установ було усунено релігійну символіку. Заборонялося здійснювати реєстрацію церковних шлюбів. Церковні землі конфісковувалися [5, 344]. Зрозуміло, що була запроваджена також нова система освіти, яка діяла на теренах Радянського Союзу. Усі школи стали державними, приватні заклади національно-освітніх товариств були закриті, гімназії та ліцеї перетворилися у стандартні середні школи (неповні 7-річні та 10-річні). Зі змісту середньої освіти були вилучені античні мови, пропедевтика філософії та новочасні іноземні мови, за винятком однієї, яка вивчалася, починаючи з п'ятого класу. У всіх типах навчально-виховних установ освіта здійснювалася за новими програмами, котрі мали утилітарний характер і були пройняті комуністичною ідеологією. На думку професора І. Курляк, зневажливе ставлення до інтелігенції, яка піддавалася масовим репресіям, насадження чужих традицій, диктатура пролетаріату й масове залучення до управління середніми школами та процесу викладання в них некваліфікованих людей привели до остаточного занепаду класичної освіти в УРСР та до формування комуністичного виховного ідеалу [8, 28–29].

З 1940 р. почалися масові арешти і депортація національно свідомих громадян краю. До червня 1941 р. із Західної України було депортовано в Сибір і Казахстан близько півтора мільйона населення, в тому числі багато духовенства, сконфісковано церковні і монастирські ґрунти, було наказано ліквідувати всі монастирі [12, 136]. За 20 місяців радянської влади в Галичині було вбито 34 греко-католицьких священників, а 41 виселено насильно [11, 316]. Все ж, на переконання вітчизняних релігієзнавців, арешти, терор і вивезення в Сибір не змогли остаточно знищити громадські, науково-освітні та політичні організації Галичини. У цей час УГКЦ фактично залишалася єдиною інституцією незалежного українського життя. Добре усвідомлюючи значення церкви у краї, радянська влада не наважувалася брати приступом цю останню твердиню національного і релігійного духу галичан, остерігаючись ворожих настроїв населення. Таку тенденцію підтверджує у монографії «Католицька Церква в минулому і сучасному Україні» (Філадельфія, 1950 р.) отець І.Нагаєвський: «Першу фазу політики більшовиків оглядом нашої церкви можна схарактеризувати крайно негативною й ворожою, але обережною» [10, 55].

За важких соціально-політичних умов митрополит А.Шептицький став на захист віруючих, церкви та публічно висловив протест радянській владі, що в час державного терору і репресій було сміливим та рішучим кроком. Використовуючи свої митрополичі повноваження, глава церкви вже 17 вересня 1939 р. таємно скликав екзархів УГКЦ для проведення унійної акції на території СРСР, повідомивши Ватикан про ці заходи постфактум. Єпископ М.Чарнецький мав здійснити місійну акцію на Волині, Поліссі, Холмщині, Підляшші, отці К.Шептицький — у Росії та Сибіру, Й.Сліпий — на Наддніпрянській Україні, призначений для цього у вересні 1940 р., А. Неманцевич — у Білорусії [21, 114]. Наступним кроком митрополита Андрея було проведення архієпархіальних соборів (у грудні 1939 та у травні 1940 рр.), на яких підкреслювалася важливість рішень церковних соборів: категорична вимога не залишати церковних посад, надавати першочергового значення виконанню заповідей віри та церкви [28, 433]. Аналізуючи події 1939 р. митрополит А.Шептицький згодом писав: «Більшовицька займанщина, що тривала майже два роки, спричинила майже повну руїну нашого бідного і обездоленого народу» [23, 273].

Відступ Червоної армії у 1941 р. перед наступаючими фашистськими військами супроводжувався численними кривавими розправами над мирним населенням, ув'язненими представниками патріотичної інтелігенції, служителів церкви, активістів релігійного руху і просто мирних, ні в чому не винних людей. За даними історика О. Субтельного, масові вбивства відбулися у Львові, Самборі та Станіславі, що в Галичині, де загинуло близько 10 тис. в'язнів, та Рівному і Луцьку на Волині, де загинуло ще 5 тис. [15, 400]. У якійсь мірі ці розправи над невинними жертвами припинив напад гітлерівської Німеччини на СРСР.

Дослідження свідчить, що структура Української Греко-Католицької Церкви в роки німецької окупації зазнала значних змін. Греко-католицька митрополія в цей час складалася з трьох єпархій: архієпархія Львівська — її головою був кир А.Шептицький, який був також і митрополитом Галицької церковної провінції. Єпархію Перемиську очолював єпископ Й.Коциловський, а Станіславську — єпископ Г.Хомишин. Апостольські візитатури були на Лемківщині — А.Малиновський і Волині — М.Чарнецький [19, 365]. Для допомоги в управлінні церквою митрополитові і єпископам в єпархіях допомагали капітули. Допоміжним судово-адміністративним органом митрополита була консисторія. Канцелярія здійснювала посередництво між митрополичим ординаріатом і деканатами, парафіяльними чиновниками. Наступною ланкою був церковний суд, який займався вирішенням шлюбних справ, уточненням метричних записів, зміною віросповідання та ін. Найнижчою інстанцією греко-католицької ієрархії були деканальні уряди, які склалися з декана або адміністратора деканату і віце-декана. Останній переважно виконував функції наглядача народних шкіл [22, 305]. Митрополичий ординаріат доручав усім деканатам перевіряти педагогічну працю священників у школі, катехизацію молоді в церкві та освітніх закладах. Церковний суд вважав занедбання катехизацією дітей серйозною провиною, за яку священника могли позбавити навіть парафії. Владика Андрей наголошував: «Душпастиря, котрий бодай 4 години на тиждень над тим не працює, уважаю недбалим і недостойним священником» [28, 56]. Адміністративно Львівська архієпархія поділялася на п'ять протопресвітератів: Галицький, Золочівський, Львівський,

Стрийський і Тернопільський. Ці протопресвітерати підрозділялись на деканати. В період німецької окупації в цілій архієпархії було їх п'ятдесят чотири [19, 367].

Згідно з інформацією, яка була надрукована у «Мартирології Українських Церков» (Торонто-Балтимор, 1985 р.), на кінець німецької окупації 1944 р. у Львівській архієпархії нараховувалося 1267 парафій, 1261 церков, 1061 священник. Також було 53 монастирі — василіан, студитів, редемптористів, в яких жили 271 чернець і 419 черниць. У Перемиській єпархії на 1943–1944 рр. нараховувалося 620 парафій, 1268 церков, 700 священників. На терені єпархії було 66 монастирів. На 1943-1944 рр. у Станіславській єпархії нараховувалося 465 парафій, 886 церков, 482 священника. На терені єпархії було 68 монастирів [9, 56–57]. Своєрідним узагальненням статистичних даних кількісного складу УГКЦ в період Другої світової війни може служити нижчеподана порівняльна таблиця трьох релігійних об'єднань в Галичині [24, 21].

Таблиця 1

Кількість релігійних громад і чисельність віруючих у Західній Україні станом на 1939–1948 рр.

Назва культів	Було					Станом на 1 квітня 1948 р.		
	До 1940 р.		1942-1944 рр.			молитовних будинків	служителі культу	віруючих
	молитовні будинки	служителі культу	молитовні будинки	служителі культу	віруючих			
Греко-католицька церква	2725	2949	2725	2723	–	373	288	3800000
Римо-католицька церква	758	542	652	451	–	241	78	–
Іудейське віросповідання	657	657	3	3	–	55	54	–

Запроваджені структурні модифікації церкви засвідчили, що вона докладала максимум зусиль для ефективного продовження своєї діяльності в умовах соціально-політичних катаклізмів. Вбачаючи загрозу для самих підвалин українського християнського суспільства, А.Шептицький робив все для того, щоб церква виконувала свій духовний обов'язок перед народом і була готова структурно та обрядово адаптуватися у воєнний час.

Як уже наголошувалося, під час німецької окупації Західної України (1941–1944 рр.) у житті УГКЦ чільне місце належало Львівському Архієпархіальному Собору, започаткованому у 1940 р. Його особливість полягає у тому, що за тривалістю (майже 5 років) і за кількістю сесій (понад 100) він міг би зрівнятися хіба що з Другим Ватиканським Собором. Собори стали своєрідною школою виживання церкви у небачених щодо жорстокості умовах окупаційного режиму. Загартовані Соборами, священники зуміли вистояти війну, окупацію, репресії, сконсолідувати віруючих навколо себе [16, 175].

Особливу увагу греко-католицька церква надавала вихованню і навчанню учнівської молоді. На урочистій сесії 10 грудня 1942 р. її учасники затвердили 34 правила — своєрідний кодекс християнського виховання [13, 25–26]. Вони були дуже необхідними майже після дворічного панування атеїстичного режиму, а також в умовах деморалізуючого впливу війни. У декреті «Про виховання молоді» зазначалося, що реалізація завдань християнського виховання молоді духовенство мусить вважати за найважливішим обов'язком, головним напрямком душпастирської праці [4, 89]. На засіданні передсоборової комісії (30 листопада 1942 р.) її учасники виробили правила виховання молоді. Зокрема, у 22 правилі зазначалося, що священники мусять бути вихователями молоді, формувати святих християн і праведних громадян, плекати щирю любов до Вселенської церкви та Батьківщини [2, 42]. Митрополичий ординаріат закликав священників до посилення праці над катехизацією учнів у школі і поза нею, зобов'язував душпастирів підтримувати проповідями збіркову акцію, спрямовану на допомогу середньошкільній, фаховій молоді, українським студентам, доручав отцям заохочувати молодь до навчання у різних сферах ремісничих професій [1, 93–94]. Церква також настійливо застерігала молодих людей від нерозважливих вчинків, вчила їх уникати шкідливих впливів, бути обачливими і толерантними, не піддаватися на провокації [3, 132]. Таким чином, Собори

налагодили справи віри і зміцнили зв'язок духовенства з керівництвом церкви, забезпечивши активну працю всіх священників Галицької митрополії.

Важлива роль у розвитку богословської освіти і науки належало греко-католицькій богословській академії у Львові. Академія відновила роботу восени 1941 р. При цьому церква обходилась без допомоги німецької влади, яка намагалася ослабити її інтелектуальний потенціал. У звіті таємної служби про ситуацію в Україні було чітко сказано, що головна небезпека для німецької влади в Україні полягає не у відновленні комуністичної ідеології серед населення, а у зрілості національної свідомості, безпосередньо пов'язаної з рівнем освіти [17, 61]. Богословська академія діяла на зразок католицьких університетів. Очолював її ректор, якого призначав митрополит терміном на три роки. За період німецької окупації в академії діяло два факультети — теологічний і філософський [25, 7]. Порівняно з довоєнним періодом склад професорської колегії академії помітно змінився. За довідником Львівської архієпархії 1943 р., опублікованому на початку 1944 р. у Львові, професорська колегія Богословської академії налічувала в той час 27 осіб [15, 63]. В академії викладалися такі дисципліни: догматика й апологетика, аскетика і містика, гомілетика, канонічне право, історія церкви, біблійна наука, наука моральної та пасторальної літургії [27, 15]. В 1941–1942 академічному році кількість студентів становила 117 звичайних, 14 надзвичайних, 16 абсолювентів [26, 8]. На підставі вищесказаного робимо висновок, що греко-католицька академія виконала важливу просвітительську роль у житті українців в умовах німецької окупації, з її лав вийшла високоосвічена інтелігенція, яка сприяла розвитку духовності українського народу в державотворчому і націотворчому процесах.

Одночасно з богословською академією восени 1941 р. було відновлено діяльність Богословського наукового товариства. У його роботі, як у 1920-х рр., брали участь викладачі академії. Друкованим органом обох інституцій був кварталник «Богословія», редагований Й.Сліпим. Часопис мав на меті піднести наукову богословську творчість, виховувати нові кадри. Тут друкувалися статті кращих представників богословської думки та історії греко-католицької церкви — Т.Галушинського, Г.Костельника, А.Іщака, В.Лаби, Є.Скрутеня та ін. Ректорові Й.Сліпому вдалося також видати третій том публікації «Греко-Католицька Богословська Академія у Львові у третьому трьохлітті свого існування 1934–1937» (Львів, 1941 р.). Передбачалося видрукувати другу частину нариса про Святі тайни, який мав велике науково-богословське значення. Й.Сліпий намагався заповнити значну прогалину в богословській літературі церкви і видати підручник для священників, що відповідав би вимогам наукової методології, з понятійним апаратом, усталеною богословською термінологією, тобто з узгодженням питань і проблем православної церкви [17, 65].

Під час німецької окупації у Львові було створено наукову комісію для перекладу Літургії українською мовою. До її складу входили видатні богослови церкви і світські мовознавці. Очолював комісію Й.Сліпий. Весною 1944 р. комісія переклала Службу Божу літературною українською мовою. Проте другий прихід радянської влади перешкодив появі цієї праці [14, 257].

Не залишилась поза увагою Греко-Католицької Церкви й культурно-просвітницька праця. Чималу роботу було проведено для відновлення діяльності товариства «Просвіти» й інших організацій, що раніше діяли у краї. Очолювали ці осередки у різний час греко-католицькі священники. Однак командування поліції безпеки і СД в Україні дало вказівку не допускати нових місцевих організацій товариства «Просвіта» [6, 195]. Українські культурні потреби до уваги не бралися, навпаки, окупанти всіляко знищували слов'янські культурні досягнення. Така політика у підсумку повинна була полегшити колонізацію загарбаних земель.

Важливим засобом публічного спілкування з віруючими була релігійна преса, кількість якої з кожним роком зменшувалася, оскільки окупаційна адміністрація дозволяла друкувати релігійну літературу українською мовою в обмеженому обсязі і піддавала її суворій цензурі. Окрім кварталника «Богословія», виходив також щомісячник «Львівські архієпархіальні відомості» і журнал «Місіонар Пресвятого Серця Ісусова» [18, 171].

Таким чином, попри всі труднощі окупаційного режиму УГКЦ виразно окреслила свою позицію для консолідації релігійного і національного життя українського народу. Важливу роль у справі розбудови та збереження національних культурно-освітніх інституцій належить митрополиту Андрею, який був єдиним політиком і духовним лідером, що наважився

протестувати проти масових убивств євреїв. Особливу турботу владика церкви виявляв до навчання та виховання підростаючого покоління, закликав священників до посилення праці над катехизацією учнів у школі і поза нею, зобов'язував душпастирів підтримувати проповідями збіркову акцію, спрямовану на допомогу середньошкільній, фаховій молоді, українським студентам, доручав отцям заохочувати молодь до навчання у різних сферах ремісничих професій.

Незважаючи на постійний контроль німецької влади, греко-католицька ієрархія в період німецької окупації зуміла відновити роботу Богословської академії, Богословського наукового товариства, релігійної преси, що сприяло розвитку національно-релігійного життя, збереженню духовності народу, утвердженню християнських моральних засад у суспільстві.

Важливим засобом публічного спілкування з віруючими була релігійна преса. Окрім квартальника «Богословія», виходив також щомісячник «Львівські архієпархіальні відомості» і журнал «Місіонар Пресвятого Серця Ісусова».

Долаючи різнобічні труднощі організаційного характеру, церква брала активну участь в розвитку національного життя, зокрема культурно-просвітницької праці. Значна робота спрямовувалася на відновлення товариства «Просвіта», осередки якого здебільшого очолювали греко-католицькі священники. Особливу увагу приділялося вирішенню соціальних питань, зокрема посиленої допомоги пораненим воїнам, збір харчових пайків для полонених, організація в голодуючих місцевостях так званих народних кухонь, надання матеріальної допомоги сім'ям загиблих, сиротам та ін.

Проведене дослідження не претендує на повне і всебічне розкриття порушеної багатоаспектної проблеми. Перспективними напрямками подальшого дослідження вважаємо: теоретичне опрацювання змісту, форм, методів навчання у християнській педагогіці на монографічному рівні; теоретико-методологічні та методичні основи підготовки у вищих навчальних закладах спеціалістів відповідного рівня для читання у школах курсу «Християнська етика».

ЛІТЕРАТУРА

1. В справі фахової освіти ремісничо-промислової молоді // Львівські Архієпархіальні відомості. — 1942. — Ч. 5. — С. 93–94.
2. Гарват М. Особа катехита в житті церкви // Катехитичне служіння в УГКЦ сьогодні: досвід, труднощі, перспективи. Документи та матеріали. Конференція присвячена Митрополитові Андрею та Патріархові Йосифу. — Львів: Свічадо, 2005. — С. 38–44.
3. Головин Б. «Я зрадником не був і не стану», — сказав отець Мирон Кордуба під час допиту в КГБ // Подільське слово. — 1993. — 9 жовтня.
4. З декретів собору. Про виховання // Львівські Архієпархіальні відомості. — 1942. — Ч. 11. — С. 81–95.
5. Ісиченко І. Історія Христової церкви в Україні. — Харків: Акта, 2003. — 472 с.
6. Косик В. Україна в другій світовій війні: У документах. — Львів: Місіонер, 1998. — Т. 2. — 383 с.
7. Крип'якевич І. Історія України. — Львів: Світ, 1990. — 520 с.
8. Курляк І. Є. Розвиток класичної освіти на західноукраїнських землях (XIX перша половина XX століття): Автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. — К., 2000. — 43 с.
9. Мартирологія Українських церков. — Торонто–Балтимор, 1985. — Т. 2. — С. 56–57.
10. Нагаєвський І. Католицька Церква в минулому і сучасному України. — Філадельфія, 1950. — 88 с.
11. П. Л. Митрополит Андрей Шептицький на службі Христовій Церкві (з польського журналу «Без декрету» ч. 9-10, 1985 р.) // Визвольний шлях. — 1988. — Кн. 3. — С. 314–319.
12. Панас К. Історія Української Церкви. — Львів, 1992. — 160 с.
13. Промова Всепреосвященного митрополита Кир Андрея на закінченні архієпархіального собору 1942 р. // Львівські Архієпархіальні відомості. — 1942. — Ч. 12. — С. 25–26.
14. Сениця П. Світильник Істини (джерела до історії Української Католицької Богословської Академії у Львові 1928–1944). — Частина перша. — Торонто–Чикаго, 1973. — 719 с.
15. Субтельний О. Україна. Історія. — К.: Либідь, 1991. — 510 с.
16. Сурмач О. Внутрішньоцерковне життя УГКЦ в роки німецької окупації (1941–1944) // Питання історії України. Зб. наук. статей. — Чернівці: ЧНУ ім. Ю. Федьковича, 2000. — Т. 4. — С. 175–179.
17. Сурмач О. Дні кривавих свастик. Греко-католицька церква в період німецького окупаційного режиму в Україні (1941–1944 рр.). — Львів: Сполом, 2005. — 176 с.
18. Сурмач О. І., Малик Я. Й. Преса про діяльність української Греко-католицької церкви в період німецької окупації (1941–1944 р.) // Українська періодика: Історія і сучасність. П'ята всеукраїнська науково-теоретична конференція 27-28 листопада 1998 р. — Львів, 1999. — С. 169–179.

19. Сурмач О. Структурна реорганізація УГКЦ в роки німецької окупації // Історія релігій в Україні. Праці XI-ї міжнародної наукової конференції. Книга I. — Львів: Логос, 2002. — С. 364–369.
20. Тожецький Р. Митрополит Андрей Шептицький / Ковчег. Збірник статей з церковної історії. Число I. — Львів, 1993. — С. 109–121.
21. Федорів Ю. Історія Церкви в Україні. — Люблін, 1991. — 362 с.
22. Ходькова Л. Релігієзнавство. Навч. посібник. — Львів: Афіша, 2000, 308 с.
23. Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України). Ф. 1, оп. 23, спр. 5377, арк. 51.
24. ЦДАГО України. Ф. 451, оп. 1, спр. 76, арк. 7.
25. Центральний державний історичний архів України у Львові (ЦДІАУ у Львові). Ф. 451, оп. 1, спр. 577, арк. 8.
26. ЦДІАУ у Львові. Ф. 451, оп. 1, спр. 24, арк. 15.
27. Шептицький А. Листи-Послання 1939–1944. — Львів: Фонд духовного відродження ім. митрополита А. Шептицького, 1991. — 454 с.

Оксана СЛАВОПАС

НАРОДНІ ЖІНОЧІ ШКОЛИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО ПОВІТУ ТА ТРУДОВА ПІДГОТОВКА В НИХ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті висвітлені питання про народні школи для дівчат у Тернопільському повіті на початку ХХ століття. Розглянуто питання про терміни і зміст навчання, трудову підготовку в народних школах.

Сьогодні жінка стоїть в одному ряді з чоловіками, беручи активну участь у суспільному, громадському, політичному житті. Але ще сто років тому вона не мала ніяких прав у родинному, громадському чи державному житті. Так було не лише в Тернополі, чи загально в Галичині, але у цілій західній Європі. Це звичайно ж не могло не відобразитись і на жіночій освіті.

Мета статті полягає в аналізі народних шкіл для жінок, а також в з'ясуванні особливостей трудової підготовки дівчат в початкових школах Тернопільщини в першій половині ХХ століття.

До початкових (народних) шкіл Тернопільського повіту, та й усієї Галичини, приймалися дівчата усіх станів, адже навчання було обов'язковим для всіх дітей від 6 до 14 років не залежно від їх статі і соціального статусу батьків.

Народні школи були двох типів: міські (вищі) до яких належали п'ятикласні, шестикласні і виділові (більше як шестикласні) школи, сільські (нижчі) — однокласні, двокласні, трикласні і чотирикласні школи.

Так, в Тернопільському повіті було 38 однокласних, 30 двокласних, 9 трикласних, 13 чотирикласних, 1 п'ятикласна та 9 семикласних шкіл. Серед них в місті Тернополі були 1 чотирикласна і 4 виділових (семикласних) жіночих шкіл [4].

Щодо структури навчального року в школах, то до 30-х років навчальний рік тривав з 1 вересня по 11 липня і складався з II півріччя — осіннього та весняного. I півріччя тривало з 1 вересня до 31 січня і поділялось на квартали: I — від 1 вересня до 15 листопада і II — від 16 листопада до 31 січня. II півріччя — з 1 лютого до 11 липня і ділилось на квартали: III — від 1 лютого до 15 квітня і IV — від 16 квітня до 11 липня. Зимових канікул не було, давалось лише 3 дні відпочинку, а літні — від 12 липня до 1 вересня [3].

Згодом, згідно міністерського розпорядження від 11 березня 1932 р. навчальний рік тривав уже від 20 серпня до 19 серпня, також складався з II півріччя. I півріччя тривало з 20 серпня до 22 грудня і поділялось на квартали: I — від 20 серпня до 21 жовтня і II — від 22 жовтня до 22 грудня. II півріччя — з 16 січня до 15 червня і ділилось на квартали: III — від 16 січня до 31 березня і IV — від 1 квітня до 15 червня. Були зимові канікули, які тривали від 23 грудня до 15 січня і літні — від 16 червня до 19 серпня [2].

Зміст освіти народних шкіл залежав від їх типу. Так, в сільських школах в основному 1-, 2-класових (Анастасівська, Кутківецька, Константинівська, Курівецька, Лозовецька, Загребельна, Настасівська, Смиківська та інші), вчили дівчат релігії, читати, писати, рахувати, співати, малювати, розмовляти рідною та польською мовами, давали найпотрібніші відомості